

УДК 343.14+343.575

Р.В. МАЛЮГА, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ЧИ ПРЕКУРСОРІВ АБО ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Ключові слова: експертизи; доказування; наркотичні засоби; психотропні речовини; засоби

Впровадженням ринкових відносин в Україні, недосконалість правового регулювання господарської діяльності, відсутність належного митного та пропускового режимів через державний кордон України, корумпованість окремих службовців Державної прикордонної служби, Міністерство доходів і зборів України, Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України, є одними із чинників, що призвели до стрімкого зростання контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів на сучасному етапі, а тому боротьба з цим явищем на сьогодні є одним із першочергових завдань держави щодо захисту її економічних та соціальних інтересів.

Зважаючи на актуальність проблеми боротьби з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, різні її аспекти були предметом дослідження у працях таких вітчизняних фахівців як Ю.П. Аленіна, М.Л. Грібова, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубинського, А.В. Іщенко, Є.В. Коваленка, В.А. Колесника,

М.І. Костіна, Н.К. Макаренко, М.М. Михеєнка, Д.Й. Никифорчука, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, А.М. Поляха, О.Ю. Татарова, Л.Д. Удалової та інших фахівців, проте сучасні заходи боротьби з цим явищем, на наш погляд, достатньо не досліджені, в тому числі й щодо проведення експертиз, а це, в свою чергу, ускладнює розробку попереджувально-профілактичних заходів щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, а також сучасних методики її досудового розслідування.

Метою статті є дослідження питання щодо особливостей проведення експертиз, як ефективних засобів доказування при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів та висвітлення проблем пов'язаних з їх проведенням, а також запропоновано шляхи їх вирішення.

Одним із елементів структури кримінального процесу, що виражає його активний діяльнісний динамічний аспект, є його засоби. Засобами у філософії та загальній теорії права прийнято вважати предмети (явища, процеси), за допомогою яких забезпечується отримання результату певної діяльності [1, с.14; 2, с.72].

У широкому розумінні засобами кримінального процесу є все те, за допомогою чого забезпечується отримання його результату, а саме: принципи (засади), процесуальна форма, процесуальні гарантії, процесуальні дії тощо. У вузькому розумінні засобами кримінального процесу є процесуальні, у тому числі й слідчі (розшукові) дії [3, с.47].

Зважаючи на те, що доказування, яке здійснюється в установленій законом процесуальній формі під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, є основою кримінально-процесуальної діяльності, то засобами доказування є процесуальні дії, у тому числі й слідчі (розшукові) дії.

При розслідуванні контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх анало-

гів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів проводяться такі слідчі (розшукові) дії, як: огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ст.237 КПК України), освідування особи (ст.241 КПК України), обшук (ст.234 КПК України), допит (ст.224 КПК України) та проведення експертизи (ст.242 КПК України) [4].

Слід звернути увагу на те, що в зазначених категоріях кримінальних проваджень проведення експертизи є основним засобом доказування. Якщо факт незаконного переміщення товару через митний кордон можливо довести за допомогою таких слідчих (розшукових) дій як огляд, освідування, обшук, допит, то той факт, що вилучений товар є наркотичним засобом, психотропною речовиною, його аналогом чи прекурсором або фальсифікованим лікарським засобом, можна довести лише в результаті проведення відповідної експертизи, а це, в свою чергу, є одна з ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст.305 КК України [5].

Проведення експертизи є процесуальною дією, котра передбачає призначення експертизи, проведення досліджень і надання висновку експертом з питань, вирішення яких потребує спеціальних знань в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла і які поставлені перед експертом за зверненням сторони кримінального провадження, за дорученням слідчого судді чи суду, або відповіді на які надані експертом за його ініціативою, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідно використати спеціальні знання [6, с.539].

З метою отримання або перевірки вже отриманих доказів в кримінальному провадженні, експертиза може проводитися не лише для встановлення того, що вилучена речовина є наркотичним засобом, психотропною речовиною, його аналогом чи прекурсором або фальсифікованим лікарським засобом. Під час проведення оглядів місцевості, транспортних засобів, вантажу, речей, а також самих наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або

фальсифікованих лікарських засобів, можуть бути виявлені сліди рук, ніг, транспортних засобів, мікрочастинки, волокна тощо, які потребуватимуть в подальшому відповідних експертних досліджень. В зазначених випадках проведення експертизи може допомогти встановити: причетність конкретних осіб до вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів; участь певних технічних засобів у контрабандному перевезенні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів; місця переховування наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів перед приготуванням їх до переправлення через митний кордон; схованки, в яких перевозились наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів; інші факти в залежності від фактичних обставин кримінального провадження.

Варто звернути увагу на те, що в більшості випадків необхідність проведення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів виникає ще до внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), тобто на етапі виявлення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Відповідно до ч.3 ст.214 КПК України, здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом [4]. Лише огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду. В свою чергу, неможливість проведення експертизи на етапі виявлення контрабанди наркотичних засобів, психотро-

пних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів може призвести до втрати відповідної інформації, яка в подальшому могла б набути статусу доказу в кримінальному провадженні та стати основою доказової бази сторони обвинувачення.

Зауважимо, що без встановлення виду речовини, яку намагаються вивезти чи ввезти контрабандним способом, її виду, кількості неможливо встановити подію кримінального правопорушення. У п.1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» зазначається, що оскільки для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсорів, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркомістких рослин необхідні спеціальні знання, у справах даної категорії обов'язково має бути висновок експертизи з цих питань [7].

Окремими вченими вже раніше піднімалося це питання. У цьому контексті цілком обґрунтовано вважаємо, позицію Є.Д. Лук'янчикова, який зазначає, що неможливо залишити поза увагою те, що проведення деяких слідчих дій конче потрібне для встановлення своєчасного встановлення даних, необхідних для прийняття правильного рішення за заявами та повідомленнями. Адже незрозуміло, чому можна проводити огляд місця події і забороняється огляд документів, предметів, одягу або освідування особи, якщо це потрібно для встановлення ознак злочину, чому треба вигадувати відомчі або спеціальні дослідження речовин і предметів для встановлення ознак злочину (наркотичні речовини, вибухівка, зброя тощо), а не вирішити це питання шляхом проведення судових експертиз [8, с.26].

На це вказував ще в 1997 р. Р.С. Белкін коли писав про те, що спроби підмінити експертизу деякими «попередніми дослідженнями», хоча би чимось обґрунтувати рішення про

порушення кримінальної справи, не тільки не вирішує проблему, але й, навпаки, може суттєво ускладнити її вирішення, потягнути за собою прямі порушення законності [9, с.105]. Підтримуючи вищенаведену позицію вченого, О.Р. Россинська наголосила на тому, що в результаті попередніх досліджень об'єкти можуть змінити свій первинний стан і навіть частково або повністю втратитися. На практиці, зазвичай, якщо при провадженні попереднього дослідження об'єкт знищується, у подальшому експерт, який виконує судову експертизу, все одно спирається на результати цього дослідження, оскільки об'єкт на час проведення експертизи відсутній. Фактично при цьому він провадить оцінку попереднього дослідження і якщо вважає його виконаним методично правильно, а результати його обґрунтованими, то й підтверджує це у свої висновках. Таким чином, експерт підмінює собою слідчого, що вряд чи можна вважати допустимим з процесуальної точки зору. Окрім того, вказує вчена, виходить таким чином, що відбувається подвійна робота з одних і тих самих обставин. Спочатку провадиться попереднє дослідження, яке не має процесуального значення, а потім призначається та провадиться судова експертиза. У багатьох випадках без попереднього дослідження взагалі неможливо обійтися, але оскільки його результати не мають доказового значення, дослідження потім повторюється в межах судової експертизи, тобто фактично виконується подвійна робота. За даними ЕКЦ ГУМВС м. Москви, близько 80 % вибухових і наркотичних речовин досліджуються двічі: спочатку при провадженні попереднього дослідження з оформленням довідки, а потім під час судової експертизи [10, с.211–212].

Як бачимо чинний КПК України, як і КПК 1960 року, так і не врегулював належним чином питання щодо можливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій ще до внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР, за винятком випадків, передбачених ч.3 ст.241 КПК України. У контексті розгляду зазначеного питання, по-

зитивним, на нашу думку, є досвід Республіки Казахстану. Так, у ч.2 ст.179 КПК Республіки Казахстану визначено, що в невідкладних випадках прокурор, слідчий, дізнавач, орган дізнання до реєстрації заяви та повідомлення про кримінальне правопорушення проводять невідкладні слідчі дії щодо встановлення і закріплення слідів кримінального правопорушення. Одночасно вони зобов'язані вжити заходів щодо реєстрації заяви та повідомлення про кримінальне правопорушення в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, в тому числі з використанням засобів зв'язку [11].

Зважаючи на зазначене, на нашу думку, ч.3 ст.214 КПК України потрібно викласти у такій редакції: «Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках, слідчий, прокурор до реєстрації заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення проводять слідчі (розшукові) дії щодо встановлення та закріплення слідів вчиненого кримінального правопорушення...».

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів передбачає проведення цілої низки експертиз. Так, за результатами проведеного аналізу архівних матеріалів кримінальних проваджень про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів можемо зробити висновок, що в зазначених категоріях кримінальних проваджень проводяться такі види експертиз як, судово-фармакологічна, судово-ботанічна, агротехнічна, хіміко-технологічна, медико-наркологічна, судово-психіатрична, проведення яких має непересічне значення для отримання (збирання) або перевірку вже отриманих доказів.

За результатами проведення експертизи експерт складає висновок. Відповідно до

ст.101 КПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [4].

Висновок експерта як вид доказу має певні сутнісні ознаки, що дозволяють відмежувати його від інших документів-доказів у кримінальному провадженні. На нашу думку, такими ознаками є: а) складається на підставі безпосередніх досліджень; б) складається особою, яка володіє відповідними спеціальними знаннями, без використання яких було б неможливим проведення дослідження; в) ґрунтується на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження; г) обов'язкові елементи змісту висновку експерта регламентовані законом (ст.102 КПК України). Особиста відповідальність експерта, у тому числі й кримінальна, є однією із гарантій достовірності висновку експерта.

Оцінка висновку експерта є важливим етапом у доказуванні, яка здійснюється за правилами ст.94 КПК України [4]. Відомо, що будь-яке процесуальне джерело доказів позбавлено наперед встановленої сили або якоїсь переваги перед іншими джерелами доказів (ч.2 ст.94 КПК України). Про це наголошує Пленум Верховного Суду України у постанові від 26.04.2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [7], відзначаючи, що у деяких випадках суди всупереч закону розглядають висновки експертів, як джерела доказів, що мають перевагу перед іншими доказами, без належної їх перевірки, оцінки або взагалі переоцінюють доказове значення ймовірних висновків.

Достовірність висновку експерта залежить не лише від належності, допустимості та достовірності об'єктів експертного дослідження, але й від наукової обґрунтованості методики

(методів) експертного дослідження. Експертна методика є результатом узагальненого досвіду вирішення типового експертного завдання, а її зміст складає сукупність основних даних про об'єкти дослідження, експертне завдання, обладнання, матеріали і способи розв'язання експертного завдання. Більшість методик розробляються в державних експертних установах, вони проходять офіційну процедуру апробації і затвердження, їх надійність є достатньо високою. Наукова обґрунтованість методик підтверджується їх включенням в «Реєстр методик проведення судових експертиз» Міністерства юстиції України.

Достовірність висновку експерта включає його логічну обґрунтованість, аргументацію умовиводів отриманими результатами, оскільки відповідно до п.7 ч.1 ст.102 КПК України висновки повинні містити «обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання». Логічна обґрунтованість є необхідною вимогою експертного висновку, наділяє його необхідною переконливістю, є системою аргументів, доводів, переконань експерта. Висновки експерта повинні ґрунтуватися на отриманих результатах дослідження, обумовлюватися ними.

На достовірність висновку експерта суттєво впливає його компетенція, наявність спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіта, стаж роботи тощо).

Не може бути допустимим доказом висновку експерта, що він має певний інтерес у результатах кримінального провадження. Експерт, який прямо або побічно зацікавлений у результатах провадження або з інших причин не здатний дати повний, всебічний і об'єктивний висновок, підлягає відводу (ст.ст.77, 79 КПК України). Крім того, чинний КПК України виділяє і спеціальну підставу для заборони доручення проведення експертизи особі, що раніше проводила ревізію або перевірку, матеріали яких використовуються у кримінальному провадженні (ч.2 ст.79 КПК України).

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що проведення експертизи в кримінальному провадженні щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних

речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів є ефективним засобом доказування в зазначеній категорії кримінальних проваджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация / С. С. Алексеев // Советское государство и право. – 1987. – № 6. – С. 12–15.

2. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М., 1989. – 815 с.

3. Погорецький М. А. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики / М. А. Погорецький // Право України. – 2013. – № 11. – С. 180–188.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 р., № 4651–VI // ВВР України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 474.

5. Кримінальний кодекс України // ВВР України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора., М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.

7. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» : від 26.04.2002 р., № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.

8. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія / Є. Д. Лук'янчиков. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.

9. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997– . – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 1997. – 480 с.

10. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном административ-

ном и уголовном процессе / Е. Р. Россинская. – М. : Норма, 2005. – 656 с.

11. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан : от 04.07.2014 г., № 231–V [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.

12. Реестр методик проведения судебных экспертиз [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rmpse.minjust.gov.ua>.

Малюга Р. В. Экспертизи як засоби доказування в кримінальному провадженні щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів / Р. В. Малюга // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 210–215 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_38.pdf

Досліджується питання особливостей проведення експертиз, як засобів доказування в кримінальному провадженні щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Висвітлені проблемні питання пов'язані з проведенням експертиз в ході розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, а також запропоновано шляхи їх вирішення.

Малюга Р.В. Экспертизы как средства доказывания в уголовном производстве по контрабанде наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров или фальсифицированных лекарственных средств

Исследуется вопрос особенностей проведения экспертиз, как средств доказывания в уголовном производстве по контрабанде наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров или фальсифицированных лекарственных средств. Освещены проблемные вопросы, связанные с проведением экспертиз в ходе расследования контрабанды наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров или фальсифицированных лекарственных средств, а также предложены пути их решения.

Malyuga R.V. Expertise as a Means of Proof in Criminal Proceedings Concerning the Smuggling of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances, Their Analogues or Precursors or Counterfeit Drugs

The author of the article examines whether characteristics of expertise, as a means of proof in criminal proceedings concerning the smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors or counterfeit drugs. Highlights problematic issues related to the examination in the investigation of smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors or counterfeit drugs and proposed solutions.